

Право на оскарження судових рішень у кримінальних справах у світлі норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.

У статті висвітлено окремі питання регламентації у законодавстві України права на оскарження судових рішень у кримінальних справах, гарантованого Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, а також проаналізовано прецедентну практику Європейського суду з прав людини у цій сфері. Механізм реалізації права на оскарження досліджено крізь призму інстанційності – принципу побудови національної системи судів загальної юрисдикції. Проаналізовано колізійний вплив принципів правової визначеності та *res judicata*, з одного боку, та права на ефективний судовий захист, з іншого, на формування системи оскарження та перегляду рішень судів в Україні. Основним завданням законодавця у даному випадку є досягнення оптимального балансу публічно-правових та приватно-правових інтересів шляхом чіткого встановлення підстав, умов та порядку перегляду судових рішень.

Ключові слова: європейські стандарти кримінального судочинства, апеляційне провадження, касаційне провадження, інстанційність, стабільність судового рішення.

Постановка наукової проблеми та її значення. Євроінтеграційний вектор розвитку України обумовив необхідність проведення реформ, спрямованих на запровадження у нашій державі європейських стандартів захисту прав та свобод людини, зокрема, у сфері кримінального судочинства. Визначальною складовою цього процесу є належна й послідовна реалізація положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1] (далі – Конвенція), ратифікованої Україною 17 липня 1997 року, та протоколів до неї.

Одним із важливих етапів цього процесу стало прийняття 26 лютого 2006 року Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Відповідно до преамбули цей Закон регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України [2].

Однак критичний аналіз ситуації, що склалася у сфері реалізації прав людини, і не лише у сфері кримінального судочинства, дає підстави стверджувати, що задекларовані у цитованій нормі Закону цілі реалізовані не повною мірою. Більше того, спостерігається негативна тенденція до збільшення кількості заяв до Європейського суду з прав людини проти України. За статистичними даними офіційного сайту Європейського суду з прав людини за останні п'ять років (2011-2015 рр.) за кількістю заяв наша держава перемістилася з п'ятого на перше місце, яке утримує вже два роки поспіль (2014 та 2015 роки). За період 2014-2015 рр. кожна п'ята скарга, яка надійшла до Європейського суду з прав людини, була проти України [3]. Така кількість звернень є свідченням системних недоліків законодавства та судової практики, які призводять до порушення прав людини, у тому числі й у сфері кримінального судочинства.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Право на оскарження у кримінальних справах є надзвичайно важливим конвенційним правом, яке, однак, передбачено не у самій Конвенції, а у Протоколі № 7 до Конвенції, який є невід'ємною її частиною. Відповідно до п. 1 ст. 2 вказаного Протоколу кожен, кого суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, має право на перегляд судом вищої інстанції факту визнання його винним або винесеного йому вироку. Здійснення цього права, включаючи підстави, на яких воно може бути здійснене, регулюється законом. В Україні таке право забезпечується функціонуванням у рамках вітчизняного кримінального процесу провадження з перегляду судових рішень.

Реалізація та побудова гарантійних механізмів забезпечення прав, передбачених Конвенцією, потребує значних зусиль та серйозної роботи, в тому числі й у напрямку створення теоретичного підґрунтя цієї діяльності. Питанням правової природи положень Конвенції, особливостей її застосування на національному рівні, практики Європейського суду з прав людини та правових

позицій, викладених у його рішеннях, у тому числі й тих, що безпосередньо стосуються кримінального провадження, на сьогодні присвячено ряд наукових досліджень С. Гончаренка, Т. Дудаш, Р. Куйбіди, О. Кучинської, В. Маляренка, П. Рабіновича, О. Толочка, Т. Фулей, С. Шевчука, В. Шишкіна та ін. Продовження досліджень у даній сфері обумовлено необхідністю забезпечення як ефективної нормотворчості та єдності вітчизняної судової практики, так і дієвого захисту та відновлення порушених прав і свобод осіб, втягнутих в орбіту кримінального провадження.

Метою й завданням дослідження є науковий аналіз сучасної системи перегляду судових рішень, передбаченої Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України), крізь призму реалізації конвенційного права на оскарження судових рішень у кримінальних справах та практики Європейського суду з прав людини щодо порушення державами-учасницями Конвенції цього права.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Необхідність створення ефективних механізмів реалізації права на оскарження судових рішень у кримінальних справах є однією з підстав функціонування в рамках вітчизняного кримінального процесу судового провадження з перегляду судових рішень (розділ V КПК України), яке включає провадження в суді апеляційної інстанції, провадження в суді касаційної інстанції, провадження у Верховному Суді України та провадження за нововиявленими обставинами. Існування зазначених видів провадження дає можливість перевірити законність, обґрунтованість та справедливості судового рішення, а також своєчасно виявити та виправити судові помилки. У свою чергу, потенційна можливість скасування чи зміни неправосудного судового рішення є гарантією права зацікавлених осіб на справедливий судовий розгляд та ефективний судовий захист порушених прав та інтересів.

У своєму рішенні у справі «Швидка проти України» (*Shvydka v. Ukraine*), заява № 17888/12, п. 48, від 30 жовтня 2014 р. Європейський Суд зазначив, що Договірні Сторони мають широкі межі свободи розсуду щодо визначення порядку реалізації права, передбаченого ст. 2 Протоколу № 7 до Конвенції [4].

Таким чином, ні Конвенція, ні Європейський суд з прав людини не визначають кількість етапів оскарження та їх назву через існування у Європі різноманітних національних традицій і практик у сфері кримінального судочинства. Кожна держава сама врегульовує питання побудови системи оскарження та перегляду судових рішень на рівні національного законодавства, зважаючи на власний історико-правовий досвід, економічний потенціал, рівень правової свідомості та культури суспільства тощо. Однак Європейський Суд наголошує, що така система повинна відповідати вимозі ефективності, тобто не суперечити усталеному принципіві практики Суду, згідно з яким Конвенція покликана гарантувати не якісь теоретичні або ілюзорні права, а права, які є ефективними на практиці. Суд зазначив, що це положення спрямоване на забезпечення можливості виправити будь-які недоліки, допущені на стадіях судового розгляду або винесення вироку, якщо такі призвели до визнання особи винною (ухвала щодо прийнятності від 17 листопада 2009 р. у справі «Рибка проти України» (*Rybka v. Ukraine*), заява № 10544/03). Дійсно, виникне питання за Конвенцією, якщо суд апеляційної інстанції буде позбавлений ефективної ролі щодо перегляду судового процесу (ухвала щодо прийнятності від 22 жовтня 2002 р. у справі «Гьюйтсон проти Сполученого Королівства» (*Hewitson v. the United Kingdom*), заява № 50015/99).

Очевидно, що реалізація права на оскарження судового рішення вимагає відповідної організації вітчизняної системи судів загальної юрисдикції, яка згідно ст. 125 Конституції України будується за принципами територіальності і спеціалізації. Водночас ч. 1 ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус судів» [5] додає до уже названих принципів інстанційності. Як зазначає С. Штелик, таким чином законодавець допустив буквальне розширення кількості конституційних принципів побудови системи судів загальної юрисдикції... Виникнення такої ситуації стало можливим шляхом тлумачення норм Конституції України, які визначають основи функціонування судової влади загалом [6]. Відповідно до правової позиції, сформованої у рішенні Конституційного Суду України від 12 липня 2011 року № 9-рп, під принципом інстанційності слід розуміти таку організацію судової системи, яка забезпечує право на перегляд рішення суду нижчої інстанції судом вищої [7]. У іншому рішенні від 11 грудня 2003 року № 20-рп Конституційний Суд України зазначив, що побудова системи судів загальної юрисдикції узгоджується зі стадіями судочинства, відповідними формами провадження (зокрема, в апеляційній і касаційній інстанціях) [8].

На сьогодні в Україні діють апеляційні суди як суди апеляційної інстанції та вищі спеціалізовані суди як суди касаційної інстанції, які, за загальним правилом, забезпечують дворівневу

систему оскарження, у тому числі й у кримінальному провадженні. Це повністю узгоджується із вимогами ст. 125 та положенням п. 8 ч. 3 ст. 129 Основного Закону України, яким встановлено одну з основних засад судочинства – забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом.

Як уже зазначалося, Конвенція не зобов'язує держав-учасниць створювати апеляційні чи касаційні суди, однак якщо вони функціонують, то держава повинна забезпечити дотримання фундаментальних гарантій, передбачених ст. 6 Конвенції «Право на справедливий суд» (рішення у справі «Сокурєнко і Стригун проти України», заяви № 29458/04 та № 29465/04, п. 22, від 20 липня 2006 р.) [9]. Проте це не означає гарантування безумовного права на оскарження судових рішень. Як зазначається у рішенні по справі «Кромбах проти Франції» від 13 лютого 2001 р. (заява № 29731/96, п. 95-96), держава володіє певними оціночними межами для регулювання права на оскарження... Зокрема, перегляд судом вищого рівня вироку чи призначеного покарання може стосуватися як законності та обґрунтованості рішення, так і лише законності. Крім того, в деяких країнах обвинуваченого, який бажає оскаржити рішення суду, іноді може бути зобов'язано отримати відповідний дозвіл. Однак будь-які вказані у цьому положенні обмеження права на перегляд судового рішення, які містяться у національному законодавстві, за аналогією з правом доступу до суду, закріпленому в п. 1 ст. 6 Конвенції, повинні переслідувати законні цілі та не порушувати саму суть цього права [10].

Таким чином, встановлення у законодавстві своєрідних «апеляційних та касаційних фільтрів» не суперечить вимогам Конвенції. У загальному вигляді такий «фільтр» встановлений Конституцією України, адже п. 8 ч. 3 ст. 129 якої забезпечує апеляційне та касаційне оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом. Свобода оскарження судових рішень не є абсолютною, оскільки загальнодозвільний порядок оскарження все ж містить певні винятки, встановлені процесуальним законом. Однак, як справедливо відзначає Т. Дудаш, у будь-якому разі, правомірність обмеження права на доступ до суду перевіряється Європейським Судом шляхом застосування тесту на пропорційність. Суд перевіряє, чи переслідує втручання-обмеження легітимну мету, чи є воно пропорційним та необхідним у демократичному суспільстві [11, с. 242].

Основний Закон України не містить вичерпного переліку форм оскарження та перегляду рішень судів загальної юрисдикції, а тому законодавцем можуть встановлюватися й інші, окрім апеляції та касації, форми. Але діяти у цьому випадку слід обережно, оскільки надмірна кількість інстанцій матиме наслідком зниження ефективності правосуддя через недотримання вимоги принципу правової визначеності, який, у свою чергу, передбачає повагу до принципу *res judicata* – стабільності та остаточності судового рішення. Як зазначається у рішенні Європейського суду з прав людини по справі «Пономарьов проти України» від 3 квітня 2008 р. (заява № 3236/03, п. 40) цей принцип наголошує, що жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового рішення суду просто тому, що вона має на меті домогтися нового слухання справи та нового її вирішення. Повноваження вищих судових органів стосовно перегляду мають реалізовуватись для виправлення судових помилок та недоліків судочинства, але не для здійснення нового судового розгляду... Винятки із цього принципу можуть мати місце лише за наявності підстав, обумовлених обставинами важливого та вимушеного характеру [12].

Разом з тим, як уже зазначалось, Європейський Суд визнає існування не менш значущого права зацікавлених осіб на справедливий судовий розгляд та ефективний судовий захист порушених прав та інтересів, одним із механізмів реалізації якого виступає потенційна можливість скасування чи зміни остаточного, але явно незаконного, неправосудного судового рішення.

Принцип правової визначеності, а з ним і стабільність та остаточність судового рішення, з одного боку, і право на ефективний судовий захист, з іншого, мають колізійний вплив на формування системи оскарження та перегляду рішень судів. Якщо вважати пріоритетними такі властивості судового рішення, як остаточність та законна сила, а правову визначеність та стабільність тими принципами, які повною мірою сприймаються громадянським суспільством, члени якого мають високий рівень правосвідомості та праворозуміння, то слід визнати, що частина хай навіть неправосудних судових рішень по суті є актами правосуддя. Переглянуті у встановленому законом порядку рішення набувають ознаки обов'язковості та підлягають виконанню. З іншого боку, така ситуація несумісна із гарантованим Конституцією України правом на судовий захист, а також не відповідає завданням кримінального провадження, якими відповідно до ст. 2 КПК України є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне

правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Пошуками шляхів вирішення цієї колізії займалися ще дореволюційні вчені-процесуалісти. На думку І. Фойницького, якщо судовий перегляд обумовлювався б лише завданням забезпечення правильності судових рішень та єдності судової діяльності, то його слід було б допустити без жодних обмежень... Між тим судове провадження завдячує своєму існуванню практичним інтересам співжиття і повинне забезпечувати насамперед їх. Саме для цього судові справи повинні розглядатися швидко, їм повинен настати коли-небудь кінець, навіть ціною внутрішньої правди. У зв'язку з цим для побудови судового перегляду відкривається завдання, яке полягає в тому, щоб стійкість та міцність правопорядку не похитнулася, щоб сила та значення судових рішень поважалася і не була пустим звуком, завдання забезпечення непохитності судових рішень [13, с. 487-488]. Водночас, як писав Я. Баршев, «у кримінальних вироках не може бути терпимою жодна неправда і жодна несправедливість, навпаки, в кримінальному провадженні повинні бути усі засоби, усі заходи для того, щоб попередити та усунути від кримінального вироку і те, й інше [14, с. 163].

Цілком очевидно, що у сучасних умовах не потрібно приносити у жертву один принцип для того, щоб гарантувати дотримання іншого. У цьому випадку основним завданням законодавця є досягнення оптимального балансу у правовому регулюванні форм оскарження та перегляду рішень судів з метою забезпечення як правової стабільності остаточного судового рішення, так і права зацікавлених осіб на ефективний судовий захист. Своєрідним орієнтиром для цього може слугувати положення, зазначене у вже цитованому рішенні Європейського суду з прав людини по справі «Пономарьов проти України» щодо наявності підстав для перегляду остаточного судового рішення, які повинні бути обумовлені обставинами важливого та вимушеного характеру. Крім того, слід мати на увазі, що вимога правової визначеності не є абсолютною, оскільки п. 2 ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції дозволяє державам-учасницям передбачати відновлення провадження у справі згідно із законом та кримінальною процедурою відповідної держави за наявності нових або нововиявлених фактів чи в разі виявлення суттєвих недоліків у попередньому судовому розгляді, які могли вплинути на результати розгляду справи.

У свою чергу, ефективне застосування на практиці вказаних положень Конвенції та рішень Європейського суду з прав людини вимагає чіткого та точного визначення того, що слід розуміти під «обставинами важливого та вимушеного характеру», «суттєвими недоліками, які могли вплинути на результати розгляду справи» тощо. З огляду на це, у кримінальному процесуальному законі повинні бути чітко встановлені підстави, умови та порядок перегляду судових рішень, які набрали законної сили. Іншими словами, законодавець повинен встановити такі інституціональні та процедурні умови перегляду зазначених рішень, які відповідають вимогам процесуальної ефективності, прозорості здійснення правосуддя, виключають можливість затягування чи необґрунтованого відновлення судового розгляду. Даний механізм забезпечуватиме справедливість та стабільність судового рішення, правову визначеність, а разом з тим і баланс публічно-правових та приватноправових інтересів.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Конвенція та протоколи до неї встановлюють мінімальні стандарти у сфері прав людини, які держави-учасниці зобов'язані гарантувати. Право на оскарження судових рішень у кримінальних справах як конвенційне право реалізується в Україні через функціонування системи контрольних стадій кримінального процесу. У рамках процесуальних можливостей цих стадій забезпечується перевірка правосудності судових рішень, здійснюється виявлення та виправлення помилок і порушень закону, допущених на попередніх етапах провадження.

Необхідність виконання вказаних завдань створює потребу організації відповідних судових інстанцій. Конвенція не визначає кількісних характеристик системи оскарження та перегляду судових рішень, проте висуває важливу вимогу щодо її якості – ефективність, насамперед у сфері захисту та відновлення порушених прав і свобод людини і громадянина.

Інстанційність є одним із ключових принципів побудови національної системи судів загальної юрисдикції, відповідно до якого в Україні діють суди першої, апеляційної та касаційної інстанції. Такий поділ інстанцій є оптимальним та апробований часом, оскільки, з одного боку, гарантує сторонам достатній арсенал ефективних засобів захисту своїх прав та законних інтересів, а з іншого – забезпечує досягнення бажаної правової визначеності та стабільності судових рішень.

Проте практика національних судів та Європейського суду з прав людини за останні роки

виявила ряд проблем, які перешкоджають ефективній реалізації права на оскарження. Ці проблеми більшою мірою лежать у площині стадій перегляду судових рішень у кримінальних справах і потребують вирішення як у теоретичному, так і практичному аспекті.

Джерела та література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.
3. Офіційний сайт Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/sites/search_eng/pages/search.aspx.
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Швидка проти України» від 30 жовтня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_a40.
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07 липня 2010 р. № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
6. Штелик С. Інстанційна організація системи судів загальної юрисдикції України: окремі проблеми теорії і практики / С. Штелик // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – № 3 (22). – С. 167-175.
7. Рішення Конституційного Суду України від 12 липня 2011 року № 9-рп (щодо принципу інстанційності в системі судів загальної юрисдикції): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-11>.
8. Рішення Конституційного Суду України від 11 грудня 2003 року № 20-рп (справа про Касаційний суд України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-03>.
9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Сокурєнко і Стригун проти України» від 20 липня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_115.
10. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кромбах проти Франції» від 13 лютого 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rpqi.narod.ru/echr/another_2/krombach.htm
11. Дудаш Т. І. Практика Європейського Суду з прав людини: навч. посіб. / Т. І. Дудаш. – 2-ге вид., змінене і доповнене. – К.: Алерта, 2014. – 488 с.
12. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Пономарьов проти України», заява № 3236/03, п. 40, від 3 квітня 2008 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_434
13. Фойницький І. Я. Курс уголовного судопроизводства. В 2-х т. – Т. 2. / Общ. ред. А. В. Смирнова. — СПб.: Альфа, 1996. – Т. 2. – 606 с.
14. Баршев Я. И. Основания уголовного судопроизводства, с применением к российскому уголовному судопроизводству (переизд). – М.: ЛексЭст, 2001. – 240 с.

Фидрия Ю. Право на обжалование судебных решений по уголовным делам в свете норм Конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 г. В статье освещены отдельные вопросы регламентации в законодательстве Украины права на обжалование судебных решений по уголовным делам, которое гарантируется Конвенцией о защите прав человека и основных свобод 1950 г. Также проанализирована прецедентная практика Европейского Суда по правам человека в указанной сфере. Механизм реализации права на обжалование исследован через призму инстанционности – принципа построения национальной системы судов общей юрисдикции, а также в контексте функционирования системы контрольных стадий уголовного процесса. Проанализировано коллизионное влияние принципов правовой определенности и *res judicata*, с одной стороны, и права на эффективную судебную защиту, с другой, на формирование системы обжалования и пересмотра решений судов в Украине. Основной задачей законодателя в данном случае есть достижение оптимального баланса публично-правовых и частноправовых интересов путем четкого установления оснований, условий и порядка пересмотра судебных решений.

Ключевые слова: европейские стандарты уголовного судопроизводства, апелляционное производство, кассационное производство, инстанционность, стабильность судебного решения.

Fidria Ju. Right to Appeal Against Court Decisions on Criminal Matters in the Light of the Norms of the Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms 1950. The article considers some issues regulating the right to appeal against court decisions on criminal matters in the legislation Ukraine, which is guaranteed by the Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms 1950. The author analyzes the case law practice of the European Court on Human Rights. The mechanism of investigation of the right to appeal has been examined in the light of ‘instances’ principle- the model of national system of courts of general jurisdiction, and in the context of controlling the stages of the criminal process system. The author emphasizes that the Conflict of laws principles and *res judicata*, on the one hand,

and the right to an effective court protection, on the other hand, have a great impact on the formation of the appeal system and review of court decisions in Ukraine. The main task of the legislator in this case is to achieve the optimum balance of public-private and private-legal interests by establishing accurate bases, conditions and order of judicial decisions revision. The practice of national courts and the European Court on Human Rights in recent years has revealed a number of problems that impede the effective implementation of the right to appeal. These problems largely concern the stages of adopting judicial decisions in revision of criminal cases and, according to the author, are to be considered both in the theoretical and practical aspects.

Key words: European standards of criminal justice, appeal, cassation proceedings, instances, stability of court decision.

УДК 343.137.5

Б. Чупринський

Особливості призначення покарання неповнолітнім за наявності обставин, що пом'якшують покарання

У статті досліджуються особливості призначення покарання неповнолітнім за наявності обставин, які пом'якшують покарання, передбачених Загальною частиною Кримінального кодексу України. Розглядається гуманізація кримінального законодавства щодо призначення покарання неповнолітнім, забезпечення охорони основних прав і свобод неповнолітнього злочинця. Аналізується вік кримінальної відповідальності, обов'язковості врахування пом'якшуючих обставин і індивідуальний підхід при призначенні покарання. Призначення покарання з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи неповнолітнього та обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання, повинно максимально сприяти досягненню мети покарання, яка полягає у виправленні неповнолітнього засудженого, його вихованні й соціальній реабілітації.

Ключові слова: обставини, що пом'якшують покарання, гуманізація кримінального законодавства, призначення покарання неповнолітнім.

Постановка наукової проблеми та її значення. Злочинність неповнолітніх завжди була і є гострою актуальною правовою та суспільною проблемою, що постійно привертає увагу вчених і практиків. Вона є складовою загальної злочинності та відображає тенденції її розвитку в майбутньому. Це зумовлено не лише тим, що неповнолітніх завжди визнавали злочинцями особливого роду, а й тим, що на сьогодні це одна з найбільш кримінально уражених верств населення. Соціально-економічна криза в Україні, безробіття, невирішені завдання культурно-виховного характеру негативно впливають на формування молодого покоління. В окремих випадках ці явища зумовлюють відчуження неповнолітніх від офіційних інститутів соціалізації [2, с. 32].

Для запобігання злочинності серед неповнолітніх важливою є процесуальна діяльність судів, що полягає в призначенні покарання. Покарання та інші передбачені Кримінальним кодексом України заходи впливу, які суди застосовують до неповнолітніх, спрямовані на їх виправлення та запобігання вчиненню ними нових злочинів. Призначаючи покарання, суди мають забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод неповнолітнього. Здійснення правосуддя щодо неповнолітніх є складовою національного розвитку України.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Призначення покарання неповнолітнім правопорушникам за обставин, що його пом'якшують, як і загалом призначення покарання, є однією з найважливіших проблем реалізації кримінальної відповідальності. У вітчизняній науці ряд науковців присвятили свої праці даній темі, серед них: П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, В. К. Гришук, Т. А. Денисова, О. О. Книженко, В. Т. Маляренко, М. І. Мельник, А. А. Музика, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, О. Г. Фролова та ін. Утім, значна кількість наукових праць з питань призначення покарання зумовлює необхідність поглибленого вивчення особливостей його призначення неповнолітнім за обставин, що його пом'якшують.

Мета й завдання статті. Окремого дослідження очікують питання співвідношення загальних засад та особливостей призначення покарання неповнолітнім; змістовне навантаження цілей покарання при його призначенні неповнолітнім; вплив обставин, що пом'якшують покарання, на вибір конкретного виду та міри покарання неповнолітнього засудженого; особливості призначення покарання неповнолітньому за наявності певної сукупності обставин, що пом'якшують покарання, і